

MODALITĂȚI DE NUMIRE A DIVINITĂȚII ÎN TEXTUL POETIC ARGHEZIAN

SIMONA CONSTANTINOVICI

Cuvinte-cheie: *text, poezie, Dumnezeu, religie, semantică, stilistică*

Numirea divinității devine din cele mai vechi timpuri, de la intrarea în era creștinismului sau, prin extindere, de la apariția limbajului conștientizat, o problemă reală, cu care se vor confrunta deopotrivă teologii, filosofii, scriitorii și oamenii de rând. Raportarea la divinitate, la Dumnezeu, în tradiția creștină, duce implicit la conturarea unui discurs despre această realitate pe care nu o putem defini, în mod corect și concret, apelând la obișnuitele incursiuni în planul mentalului personal sau colectiv. Avem la dispoziție, pe calea tradiției (moștenirii) culturale, doar un set limitat de noțiuni prin care putem încerca definirea parțială, niciodată absolută, a unei realități totalmente altcumva croite decât lucrurile și ființele din proximitatea noastră. Terminologia religioasă se dovedește a fi neputincioasă în fața unei astfel de realități. Și ne mai confruntăm cu ceva, cu o dimensiune suplimentară, care intervine atunci când încercăm să definim necunoscutul mut, Marele Luminător de Făclii: perplexitatea, asemănătoare cu acea stare de nedumerire și neliniște interioară, de frământare lăuntrică intensă, care ne cuprinde când ne gândim la moarte, la acel Dincolo de nepătruns cu puterile minții. Există un punct de tangență, un spațiu în care *discursul despre moarte* se întâlnește inevitabil cu *discursul despre Dumnezeu*.

„Se poate spune că, în istoria teologiei, problema *Numelor divine* (*Summa theologiae*, I a, q. 13) a lui Toma d'Aquino reprezintă prima expunere sistematică despre condițiile posibilității unui discurs

asupra lui Dumnezeu. [...] În plus, Toma d'Aquino a avut meritul de a arăta continuitatea analogică între limbajul simplu uman și Cuvântul lui Dumnezeu. Folosind *analogia entis*, el scoate în evidență aptitudinile semantice ale limbajului uman obișnuit de a numi ceea ce îl depășește, de a desemna ceea ce scapă conceptualității. Întreaga teologie a numelor divine tinde să arate posibilitatea și legitimarea unui discurs „semnificativ” asupra lui Dumnezeu, nu numai când acest discurs nu poate să fie verificat în mod empiric (ceea ce este evident), ci și când acest discurs nu furnizează reprezentări conceptuale adecvate. Această diferență între semnificație și reprezentare este o piesă esențială a teoriei numelor divine”¹.

Dimensiunea religioasă generează un spațiu lexical și semantic important, de neignorat în poezia argheziană. Numirea divinității, dacă ar fi să ne oprim doar la unul din aspectele acestui lexic, comportă aproape 30 de forme lexicale inventariate de noi, cuvinte simple, compuse sau perifraze. Răspândite în toată lirica, nu doar în psalmi, teonimele hristice se înscriu, din punct de vedere semantic, în logica niciodată stinsă a căutării unor răspunsuri, a unor temeuri existențiale. Le putem considera, în egală măsură, ca pe o reminiscență a faptului că, la un moment dat, Arghezi a ales să meargă la mănăstirea Cernica. Citirea și înțelegerea Bibliei, rugăciunea, liturghia, familiarizarea cu toate ritualurile specifice unei zile petrecute în spirit monahal, dar și desprinderea categorică de normele instituite de religie, nu aveau cum să nu lase urme în mentalul scriitorului. În poezie, „traducerea” lor se face adesea în limbaj metaforic, cu nuanțe diferite, care pornesc de la semantismele creștine binecunoscute și ajung până-n zona antinomiilor contextuale, a paradoxurilor, a disocierilor frapante de ființa divină.

Într-unul din subcapitolele cărții *Lexicologie biblică românească*, intitulat *Cântările lui Moise. Probleme ale traducerii*, Eugen Munteanu aduce în discuție problema teonimelor creștine fundamentale, întâlnite, în mod constant, în lucrările cu caracter religios:

¹ Geffré, Claude, *Creștinismul: a spune „Dumnezeu” în istorie*, în Jacques Bersani, (coord.) *Enciclopedia religiilor*, traducere de Nicolae Constantinescu, București, Pro Editură și Tipografie, 2005, p. 277-278.

„2.1.5.4. Versetele 10-15 conțin câteva din teonimele creștine fundamentale: *Împărat ceresc* (gr. βασιλεύς), *Dumnezeu ceresc* (gr. θεός ἐπουράνιος), *Părinte Atotputernic* (gr. πατήρ παντοκράτωρ), *Sfântul Duh* (gr. ἅγιον πνεῦμα), *Mielul lui Dumnezeu* (gr. ἀμνός τοῦ θεοῦ), *Fiu al Tatălui* (gr. υἱός τοῦ πατρός). Sintagma *Unul-Născut* (gr. μονογενής, lat. *unigenitus*), atributul suprem al lui Iisus Hristos, a fost precedată în vechile texte bisericești (Varlaam, Dosoftei ș.a.) prin formula *Singur-Născut*.”².

Unele dintre aceste teonime apar și-n textul poetic arghezian, în compania altora, inventate de scriitor, care se vor înscrie în categoria creațiilor lexicale inedite, metaforice.

Numirea divinității prilejuiește, așadar, la un poet nonconformist ca Tudor Arghezi, un adevărat regal lingvistic și stilistic. Ordonarea numelor de acest fel, implicate în discursul poetic arghezian, ar putea fi realizată în funcție de capacitatea acestora de a genera semantisme multiple, legate de spațiul mistico-religios, adică un câmp semantic dominant.

Arhilexemul, numele în jurul căruia se va țese întreaga paradigmă, va fi *Dumnezeu*. În subsidiar, ținem cont de faptul că acest nume e trivalent din punct de vedere semantic. În el se regăsesc cele trei ipostasieri (ipostaze), ale Sfintei Treimi: *Tatăl*, *Fiul*, *Sfântul Duh*. Prin urmare, cele trei nume incluse, țesute în semantismul generic, cel dat de lexemul *Dumnezeu*, prezente laolaltă în spațiul sacramental, în momentul rostirii rugăciunii *Tatăl nostru*, spre exemplu, vor fi ordonate în proximitatea acestuia. Întâietatea arhilexemului, dacă putem spune astfel, este dată, pe de o parte, de numărul ocurențelor și, pe de altă parte, de capacitatea lui evidentă de a da naștere la o multitudine de frazeologisme, aproape toate – fapt care spune mult despre semantica acestui nume! – activate de locutorul de limba română actuală în circumstanțe diferite ale existenței lui (*bătut de Dumnezeu, cum dă Dumnezeu, Dumnezeule!, Dumnezeu să mă*

² Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 169.

ierete!, pe ce pune (el) mâna, pune și Dumnezeu mila, a se uita la cineva ca la Dumnezeu, a nu avea niciun Dumnezeu, a da cu barda în Dumnezeu, a fi omul lui Dumnezeu, a fi pâinea lui Dumnezeu etc.)³. Apariția sa în 72 de contexte îl legitimează și-l încadrează în lexicul arghezian dominant de sorginte latină.

„Simbolurile Treimii creștine (un singur Dumnezeu în trei Persoane ce nu se deosebesc între ele decât ca relații opuse, și nu prin existența ori prin esența lor, și cărora li se atribuie puterea – Tatăl –, Inteligența – Logosul – și dragostea – Sfântul Duh) sînt: triumphiul echilateral; trifoiul; un ansamblu cuprinzând un tron (puterea), o carte (cunoașterea), un porumbel (dragostea); o cruce cu Tatăl în partea de sus, Fiul la mijloc și porumbelul Sfântului Duh la bază; trei cercuri ce se intersectează semnificând comuna lor înfinitate; un grup de trei îngeri, de staturi diferite, amintind de vedenia lui Avraam, sub stejarul din Mamre.”⁴.

Facem, din start, distincția cuvenită între cele două tipuri de teonime: *teonimele creștine fundamentale*, care fac parte din „cunoașterea teaurizată (cultura)”⁵, cu semantică bine conturată și cunoscută de către cei care le întrebuițează, și *teonimele poetice* (nu neapărat argheziene), care disting limbajul liricii de limbajul religios. „În sens larg, teonimia desemnează acea ramură a onomasticii care studiază toate numele atribuite divinității în cultura universală.”⁶ Numirea divinității, *teonimia*, intră în câmpul de investigație, constituie obiectul de studiu prin excelență al onomasticii, care, în acest context, nu poate face abstracție de instrumentele de lucru de

³ Vezi Cătălina Mărănduc, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, București, Editura Corint, 2010, p. 118-119.

⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Treime, triadă*, în *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 949.

⁵ Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 262.

⁶ Vezi Ana-Maria Gînsac, *Teonimie românească*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2013. (http://www.editura.uaic.ro/fisa-carte.php?ctg=in_pregatire&id_c=1182)

tip teologic. Se presupune că teologii sunt persoanele competente, avizate, în decodificarea acestor cuvinte. Fiind vorba de text poetic, ramificațiile conceptual-semantice vor ține sau nu seama de logica și rațiunea, de, până la urmă, dogmatismul religiei, de orice tip ar fi aceasta. Teonimele argheziene, cum era de așteptat, se înscriu în teritoriul aflat la limita dintre dogmatismul religiei ortodoxe și spiritul liber, dezinhibat, al discursului liric.

Dumnezeu

„În limbajul religios, «Dumnezeu» este un concept pe baza căruia se construiesc toate celelalte concepte, oferind, astfel, o unitate indestructibilă întregului sistem de concepte aferent religiei. Considerăm că nicio altă terminologie nu se caracterizează printr-o coerență atât de mare și, în această ordine a ideilor, putem considera terminologia religioasă – dacă ni se permite o metaforă, *mutatis mutandis* – ca o reverie foarte dinamică, în care punctul care focalizează tot ce pleacă și ce vine este conceptul de «Dumnezeu».”⁷

Toate teonimele prezente în lirica argheziană și discutate în această lucrare, de la cel hristic prin excelență la cele inedite, extrem de poetice, se subordonează arhilexemului *Dumnezeu*, cu alte cuvinte, derivă din semantismul conceptului fundamental al religiei creștine. Acest cuvânt care înscrie discursul liric în zona sacrului nu poate fi substituit, nu are sinonime perfecte, este, prin urmare, egal cu sine însuși. Cunoaște și forme cu determinant, antepus sau postpus, de tipul: *Dumnezeu mare, singurul Dumnezeu, Dumnezeu de piatră, prea-bunul Dumnezeu, Dumnezeu ce vede toate, Dumnezeu cel viu* etc. Determinantul trimite, de fiecare dată, spre un alt atribut al divinității. Regimul apozitional sau atributiv împlinește, fixează mai bine, prin reluare de trăsături semantice, sensul determinatului.

⁷ Nadia Obrocea, *Elementul latin în limbajul religios românesc*, Szeged, JATEPress, 2013, p. 53.

Dicționarul de simboluri definește divinitatea, la articolul *Dumnezeu, zeu*, astfel: „Divinitatea este și îl simbolizează pe Unu, către care tind toate manifestările, Viața, în care se împlinesc orice viață.”⁸

Dublețul *Tată(l)/ Părinte* apare cu termeni nesubstituibili în contextul poetic arghezian. *Tatăl* e unul, trimite doar la o întrupare, masculină întotdeauna. *Părinte* e ambivalent, cu trimitere atât la *mamă*, cât și la *tată*, atât la feminin, cât și la masculin. *Părinte*, din sintagmele nominale *Sfinții Părinți, părinte spiritual*, restrânge aria semantică la persoane de sex masculin. În ordine teologică, *Părinte*, grafiat cu majusculă, e legat mai mult de terestru, de ierarhizarea clericală, orice preot poate fi apelat prin acest nume. Cel de jos, preotul, clericul, e cel care transmite sensul divin, e instrumentul prin care Dumnezeu se lasă înțeles într-un mod umanizant. Doar unora dintre aceștia le este sortit să fie sanctificați, să intre în rândul sfinților. De aici, din această permanentă raportare, apare și transferul numelui *Părinte* pe un alt palier de semantizare. Axa semantică poate fi trasată, în cazul acestei vocabule, pe verticală, din punctul cel mai înalt, al divinității supreme, intangibile și imuabile (*Dumnezeu*, adică *Părintele*) la cel mai de jos, adânc legat de htonian, de perisabil, de tangibil și mult prea trecător. Dumnezeu se construiește întotdeauna pe firul unei semantici pozitive și indivizibile, sub raportul înțelegerii ultime. La polul opus, *Careva* urmează firul unei semantici negative și divizibile, incerte.

„Pentru evitarea numelui propriu se folosește un cuantificator nedefinit cu trăsătura semantică intrinsecă [+ Specific], invariabil *cutare* (*a venit cutare; a citit cutare*). *Cutare* intră în opoziția + / – Specific cu *cineva*, respectiv *ceva*.”⁹

⁸ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 361.

⁹ Vezi Andra Vasilescu, *Pronumele*, în *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 259.

„Tatăl dobândește o *măreție culturală* în miturile despre origini ; simbolistica lui se confundă atunci cu aceea a cerului și trădează sentimentul unei absențe, al unei lipse, al unei pierderi, al unui gol pe care doar cel care ne-a dat viață l-ar putea umple.”¹⁰

Religia, filosofia și lingvistica, atunci când e vorba de dialectica ideii de Dumnezeu, ajung arareori la consens. Dacă ne referim la religie și filosofie, acestea, până la un punct, operează cu termeni comuni, de tipul: *a fi, ființă, ființare, a deveni, devenire, moarte, viață* etc. Terminologiile lor, în ansamblu, însă, trasează semantisme diferite, au finalități distincte, chiar dacă unii termeni par să răspundă aceluiași întrebări sau să se cantoneze în același orizont al cunoașterii.

„Cuvântul „Dumnezeu” denumește o realitate misterioasă, pe care oamenii o caută pe bâjbâite încă de la origini. Istoria religiilor poate permite reperarea condițiilor concrete care au favorizat această funcție teogenică, a cărei origine trimite la omul însuși și la enigma sa.”¹¹

Iată, în poezia argheziană, lungul drum al semanticii acestui lexem: „Și *Dumnezeu*, ce vede toate,/ În zori, la cinci și jumătate,/ Pândind, să iasă, prin perdea,/ O a văzut din cer pre ea.” (*Măhniri*); „Cercasem eu, cu arcul meu,/ Să te răstorn pe tine, *Dumnezeu!*” (*Psalm*, I, 17); „Căci *Dumnezeu*, pășind apropiat,/ Îi vezi lăsată umbra printre boi.” (*Belșug*); „Ce poți avea, sufletul meu,/ Când soarele ne pune-n ramuri iară/ Ori un inel de foc, ori o brățară,/ Cu mâna caldă a lui *Dumnezeu?*” (*Pia*); „De chinul dulce, dat de *Dumnezeu*,/ Care-a trecut prin mine și te umple.” (*Jignire*); „O! cucuvaia lui *Dumnezeu*,/ Gândesc c-ai fi sufletul meu!” (*Graiul nopții*); „Și am călcat potecile lui *Dumnezeu*/ Cu luare-aminte.” (*Întâmpinare*); „Eu mă fălesc că nu vând ca atâția/ Tezaurile mele. Nici nu știu/ Dacă pe piață *Dumnezeu* cel viu/ S-a ieftenit mai mult

¹⁰ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 920.

¹¹ Claude Geffré, *op. cit.*, p. 268.

decât tărătea.” (*Vraciul*); „Ne vom iubi, negreșit, mereu/ Strânși bucuroși la masă./ Subt coviltirele lui *Dumnezeu*.” (*De-a v-ași ascuns...*); „Genele lui *Dumnezeu*/ Cad în călimărușul meu.” (*Incertitudine*); „Îmi caut leacul/ Și la *Dumnezeu* și la Dracul./ Degeaba./ Văzduhul mă ustură ca leușteanul și ceapa.” (*Streche*); „La patul vecinului meu/ A venit az-noapte *Dumnezeu*./ Cu toiag, cu îngeri și sfinți.” (*Cântec mut*); „Pe atuncea, *Dumnezeu*./ Singur, o ducea cam greu.”; „Uite-l că vine și *Dumnezeu* înot/ Prin norii albi de trandafir./ Dimprejurul sfintei sale mânăstiri.” (*Facerea lumii*); „Pentru leacurile din măceșii sânului tău/ Am înfruntat mânia lui *Dumnezeu*.” (*Înviere*); „Seara stau cu *Dumnezeu*/ De vorbă-n pridvorul meu.” (*Denie*); „Nu ești al singurului *Dumnezeu*./ Ca luna, ca o stea, ca o pustie./ Ești și al semenului meu.” (*Dacica*); „A vrut *Dumnezeu* să scrie/ Și nici nu era hârtie.”; „Cătu-i *Dumnezeu* de mare/ N-avea trei clase primare.” (*ABECE*); „Făcându-se pentru mine pitic./ M-a bătut pe umeri *Dumnezeu*/ Cu mâna lui femeiască.”; „O să-mi spuie altădată, *Dumnezeu*./ În ceasurile mici din amurg./ Când vom vorbi în patru ochi.” (*Tot o sarică*); „Înmulțindu-se piticii./ Și gângavii și pelticii./ I-a primit și *Dumnezeu*./ Care, dintr-un curcubeu./ Îi scrutează cu ochianul/ Toată ziua și tot anul.” (*Țara piticilor*); „Dar auzind o șoaptă, m-am întors./ Vorbise vântul într-un lan de orz.../ Omul cu șoimul caută mereu/ Răspântia lui *Dumnezeu*.” (*Mă uit la flori*); „Eu cânt, așa-ntr-o doară, ca pentru *Dumnezeu*.” (*Romanță*); „Ai văzut cum *Dumnezeu* ne păcălește./ De ne trec lucrurile printre dește?! Ce șiret! Ce calic! Ce tertipar!” (*Ai văzut?*); „Te vei lupta prin timpuri cu zeci de *dumnezei*./ Îngrămădiți pe tine și poruncindu-ți: «Crede!»./ Să-ți fure giuvaerul ascuns, ce nu se vede.” (*La stele*); „Cum de-ți uiți în ceasul rău./ Omule-al lui *Dumnezău*./ Cu năravuri boierești./ Turma dată s-o păzești?” (*Cine fug?*); „Într-un tărâm pustiu, cu *Dumnezeu*./ Noi singuri între vulturi și zimbri, el și eu.” (*Din peșteri*); „Urându-i-se singur în stihii./ A vrut și *Dumnezeu* să aibă-n cer copii” (*Adam și Eva*); „El, *Dumnezeu*, venind în rotogoale./ În supărarea Prea-Sfinției-Sale/ I-a luat de scurt, poruncile știute/ Cum le-au călcat așa de iute.”; „Că *Dumnezeu* lovește-ntotdeauna/ Mai tare decât faptele minciuna.” (*Pedeapsa*); „Dau adăpost subt un acoperiș cu mine/ Lui *Dumnezeu* și marilor

minuni,/ Cum aş putea să nu mă-nfricoşez?” (*Iată, sufletule...*); „Îmi pare rău că *Dumnezeu*, pe toţi,/ Ne ia drept nişte spărgători şi hoţi/ Şi nişte haimanale,/ Crezând că tot umblăm după parale/ Şi după giuvaerele Măriei-Sale.” (*Îmi pare rău*); „Porunca e să rabzi din greu,/ Că judecata-i a lui *Dumnezeu*.” (*Viii şi morţii*); „Maica mare are mii/ De ani mari între vecii,/ Dar mai tânără mereu/ S-a-ntrecut cu *Dumnezeu*.” (*Balada unirii*); „Ageşul şi Oltul meu,/ Vă păzeşte *Dumnezeu*.” (*Apele tăcute*); „Vream să-l înţeleg mereu/ Pe preabunul *Dumnezeu*:/ L-am chemat un veac întreg,/ Dar nici azi nu-l înţeleg.” (*Litanie*); „Pământul meu te cere, cerul meu,/ În care-aud şoptind pe *Dumnezeu*.” (*Mi-e dor de tine*); „Te adormeam pe braţul meu/ Şi-acuma dormi la *Dumnezeu*.” (*Litanii*)

Vom reproduce, în continuare, trei articole din dicţionarul nostru intim legate de tema discuţiei¹²:

DUMNEZEIESC (2), **-IASCĂ**, *dumnezeieşti*, adj. *Dumnezeu* + suf. *-esc*. **1.** Al lui *Dumnezeu*, privitor la *Dumnezeu*; divin. **2.** Fig. Minuat, superb, splendid. Fantomă trecătoare, el ar fi fost să fie/ *Dumnezeiasca* lumii sublimă mărturie. (III, 299); Puterea lui *dumnezeiască*/ Dormind mereu, căta să-l mai trezească:/ I-a rupt un os din coaste, ceva./ Şi-a zămislit-o şi pe Eva. (IV, 216).

DUMNEZEIEŞTE (1) adv. *Dumnezeu* + suf. *-eşte*. Minuat, superb, splendid. Auzi?/ Cartofii sunt lehuzi./ Ascultă, harul a trecut prin ei/ Virginal, candid şi holtei,/ *Dumnezeieşte*. (I, 171).

DUMNEZEU¹³ (72), (rar) *dumnezei*, s.m. Lat. *dom(i)ne deus*. **1.** Fiinţă supremă, în religiile monoteiste, creator şi cârmuitor al lumii, principiu fundamental al existenţei şi al ordinii universale. * Expr. *A porni* (sau *a merge* etc.) *cu Dumnezeu*: a porni (sau a merge etc.) în pace, cu bine, sănătos. **2.** Divinitate, zeu. Variantă fonetică: *Dumnezău*. În structura unui titlu de poem: *Vaca lui Dumnezeu* (II, 19). Cuvânt fundamental, de neînlocuit, al lexicului poetic arghezian. Am luat ocară, şi torcând uşure/ Am pus-o când să-mbie, când să-njure./ Şi am făcut-o *Dumnezeu* de piatră. (I, 10); Cercasem eu, cu

¹² Simona Constantinovici, *Dicţionar de termeni arghezieni*, volumul I (A-F), Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2004, p. 364-365.

¹³ Vezi Nadia Obrocea, *op. cit.*, p. 67.

arcul meu,/ Să te răstorn pe tine, *Dumnezeu!*/ Tâlhar de ceruri, îmi făcui solia/ Să-ți jefuiesc cu vulturii Tăria. (I, 25); Ce poți avea, sufletul meu,/ Când soarele ne pune-n ramuri iară/ Ori un inel de foc, ori o brățară,/ Cu mâna caldă a lui *Dumnezeu?* (I, 53); O! cucuvaia lui *Dumnezeu,*/ Gândesc c-ai fi sufletul meu! (I, 84); Eu mă fălesc că nu vând ca atâția/ Tezaurile mele. Nici nu știu/ Dacă pe piață *Dumnezeu* cel viu/ S-a ieftenit mai mult decât tărățea. (I, 134); Scama tristeților mele/ Se-ncurcă noaptea cu ele,/ Genele lui *Dumnezeu*/ Cad în călimărul meu. (I, 193); Îmi caut leacul/ Și la *Dumnezeu* și la Dracul./ Degeaba./ Văzduhul mă ustură ca leușteanul și ceapa. (I, 204); La patul vecinului meu/ A venit az-noapte *Dumnezeu.*/ Cu toiag, cu îngeri și sfinți. (I, 223); Seara stau cu *Dumnezeu*/ De vorbă-n pridvorul meu. (II, 30); Dau adăpost subt un acoperiș cu mine/ Lui *Dumnezeu* și marilor minuni,/ Cum aş putea să nu mă-nfricoșez? (II, 71); Făcându-se pentru mine pitic,/ M-a bătut pe umeri *Dumnezeu*/ Cu mâna lui femeiască. (II, 74); *Domnul, Dumnezeul mare*/ Mi-a umplut două pahare/ Din cerescul lui rachiu/ Scos din lună cu burghiu. (II, 117); Nu ești al singurului *Dumnezeu,*/ Ca luna, ca o stea, ca o pustie,/ Ești și al semenului meu. (II, 121); Atâta cer pentru atâta sat!/ Atâta *Dumnezeu* la un crâmpei!/ Un greiere de om stă-ngenunchiat/ Cu cobza-n rugăciunea ei. (II, 150); Ai văzut cum *Dumnezeu* ne păcăleşte./ De ne trec lucrurile printre dește?! Ce șiret! Ce calic! Ce tertipar!/ Pune un lucru tot într-alt tipar. (II, 208); Cine apasă omul pe *Dumnezeu* apasă,/ Căci amândoi sunt unul și au aceeaș casă. (II, 219); Te vei lupta prin timpuri cu zeci de *dumnezei,*/ Îngrămădiți pe tine și poruncindu-ți: «Crede!»./ Să-ți fure giuvaerul ascuns, ce nu se vede. (III, 71); Biseriçuța-i martor, să v-amintiți mereu/ Ciocoi că-s tovarăși, de brâu cu *Dumnezeu.* (III, 119); Și oamenii *s-au dus și dus* mereu./ Cum zic, cu *Dumnezeu.* (III, 185); Aș vrea să fi rămas ce-am fost./ La peștera cu turle de piscuri, mut și prost,/ Într-un tărâm pustiu, cu *Dumnezeu.*/ Noi singuri între vulturi și zimbri, el și eu. (III, 273); Dar *Dumnezeu* s-a pus/ Să lucreze colo, sus. / A luat o foarfecă odată/ Și hârtie neliniată. (IV, 97); Bun!... Bun de tot!.../ Uite-l că vine și *Dumnezeu* înnot/ Prin norii albi de trandafiri./ Dimprejurul Sfintei Sale mânăstiri. (IV,

102); Cătu-i *Dumnezeu* de mare/ N-avea trei clase primare./ La citit se-mpiedică./ Nu știe-aritmetică. (IV, 109); *Dumnezeu* cel nepătruns./ Dându-i tron înalt, l-a uns. (IV, 190); Urându-i-se singur în stihii./ A vrut și *Dumnezeu* să aibă-n cer copiii/ Și s-a gândit din ce să-i facă./ Din borangic, argint sau promoroacă./ Frumoși, cinstiți, nevinovați. (IV, 215); El, *Dumnezeu*, venind în rotoagoale./ În supărarea Prea Sfinției Sale/ I-a luat de scurt, poruncile știute/ Cum le-au călcat așa de iute. (IV, 220); Pe strune cântă și el, pe strune cânt și eu./ Eu cânt, așa-ntr-o doară, *ca pentru Dumnezeu*. (IV, 245); Cum de-ți uiți în ceasul rău./ Omule-al lui *Dumnezău*./ Cu năravuri boierești/ Turma dată s-o păzești? (IV, 253).

Reprezentarea antropomorfică a divinității

După parcurgerea acestor exemple, o întrebare se impune: *Cum este reprezentată divinitatea în poezia argheziană?* Tiparele sunt preluate din panoplia trăsăturilor anatomice ale ființei umane. Avem o reprezentare antropomorfică. „Seara stau cu *Dumnezeu*/ De vorbă-n pridvorul meu.” (II, 30) ne certifică o prezență caldă, prietenoasă, un egal și-un bun ascultător. De la egalitate se ajunge, în unele poeme, la retrogradarea ființei divine, tot pe calea instituirii unui antropomorfism generic: „Cătu-i *Dumnezeu* de mare/ N-avea trei clase primare./ La citit se-mpiedică./ Nu știe-aritmetică.” (IV, 109) Și tot o trimitere la caracterul omenesc apare-n versurile: „Ai văzut cum *Dumnezeu* ne păcălește./ De ne trec lucrurile printre dește?!/ Ce șiret! Ce calic! Ce tertipar!/ Pune un lucru tot într-alt tipar.” (II, 208), unde *șiret*, *calic*, *tertipar* construiesc o triadă nominală cu semantism negativ, reperabil la o anumită categorie de ființe umane, nicidecum în definiția dată în unanimitate divinității. Aducerea divinității la scara omenescului face posibilă comunicarea. Prin această tehnică a inversării pionilor pe masa existentului, nu se mai instaurează discrepanța dintre El și poet.

Metaforă personificatoare este una din figurile prin care accesul la semnificația numelui sfânt ar putea fi facilitat: „mâna caldă a lui *Dumnezeu*” (I, 53); „M-a bătut pe umeri *Dumnezeu*/ Cu mâna lui

femeiască.” (II, 74) Apropierea de uman se produce prin marcarea unei trăsături anatomice: *mâna* (caldă, femeiască). Prin acest organ se face semnul crucii, esențial în religia creștină. Dumnezeu sau Isus Hristos e reprezentat, de obicei, cu mâna ridicată la nivelul bustului. Trimiterea la organul vederii e făcută, în poemul *Incertitudine*, prin apel la sinecdocă: „Genele lui *Dumnezeu/* Cad în călimărușul meu.” În toate reprezentările (pictură, sculptură etc.), elementele asupra cărora se fixează interpretarea sunt *mâna* și *ochiul* (privirea). Dacă extindem discuția la iconografia românească, constatăm că există un moment în istoria lor în care privirea¹⁴ enoriașului se intersectează, pe calea rugăciunii fervente, cu ochiul figurii sfinte (vezi Fecioara Maria, spre exemplu), rezultând, din această relaționare, icoanele făcătoare de minuni. În exemple de acest fel, poetul își manifestă iubirea față de Dumnezeu, acționează ca un veritabil creștin. Îl vede viu și activ pe Dumnezeu. Mâna divină dăruiește iubire și mult har, fiind, în acest sens, fertilă. În altele, asistăm la împietrirea divinității, la anihilarea puterilor acesteia, la, cu alte cuvinte, negarea sa. Metafora „Dumnezeu de piatră” (I, 10), reductibil la registrul negativ al *ocarei* sau *mâniei*, distrugător și incapabil de-a absorbi semantisml iubirii, ne arată un alt fel de divinitate, acut non-participativă.

Despre cât de incomodă și de nestatornică este la Argezi, uneori, relația cu Dumnezeu aflăm din versurile: „Îmi caut leacul/ Și la *Dumnezeu* și la *Dracul/* Degeaba./ *Văzduhul* mă ustură ca leușteanul și ceapa.” (*Streche*), în care distanța dintre *bine* și *rău*, dintre *pozitiv* și *negativ*, *cunoaștere* și *ignoranță*, *rugă* și *blestem* se reduce simțitor, instituind în text o stare generică, tensionată, afișată tranșant, de întâlnire la limită a contrariilor, de cumul semantic divergent, de polarizare semantică.

Sfânta Treime sau simplu, *Treimea*, include cele trei ipostasieri (ipostaze): *Tatăl*, *Fiul* și *Sfântul Duh*. Sfântul Augustin este printre cei care au teoretizat acest concept. „Scrierile sale asupra Treimii și

¹⁴ Daniel Barbu, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, București, Editura Antet, 1996.

asupra harului divin vor inspira întreaga tradiție teologică a catolicismului roman.”¹⁵.

Tată(l)

„Săpând s-a rupt lopata. Cel ce-o știrbise, iată-l./ Cu moaștele-i de piatră, fusese însuși *Tatăl*.” (*Între două nopți*); „Nemaiputând să-ți rabde nici tăcerea,/ Nici depărtarea, nici puterea,/ Și în nestare a trăi uitată,/ Mâhnita lume te alege *tată*.” (*Tu*)

Definirea poetică argheziană se face, în poemul *Tu*, prin activarea triadei lexicale *tăcere*, *depărtare*, *putere*, trei atribute incontestabile ale divinității. În poemul *Între două nopți*, poetul obiectualizează divinitatea, sintagma „Cu moaștele-i de piatră” fiind, într-un anume fel, sinonimă cu „Dumnezeu de piatră”, din textul mai sus abordat.

Fiu(l)

Din cele șapte ocurențe ale lexemului *fiu*, reperate în ediția Caraion a operei poetice argheziene, doar una trimite la semnificația religioasă: „Și un coșciug spânzură-n văzduh: Al Tatălui, *al Fiului* și-al Sfântului Duh. (II, 231). *Fiu(l)* apare, aici, în compania celorlalte două nume care definesc ființa divină, semantica Sfintei Treimi.

Sfântul Duh

Sinonimul său neologic este *spirit*, pe care Arghezi nu-l cultivă în mod deosebit în poezie.

„Explicația vitalității acestui cuvânt este simplă. Echivalent al ebr. *ruah*, gr. *πνεύμα*, lat. *spiritus*, conceptul biblic și-a pierdut sensul biblic original, acela de „suflare”, „suflu vital”, dobândind în era creștină, încă din primele secole, valoarea semantică de „spirit

¹⁵ Claude Geffrè, *op. cit.*, p. 270.

divin”, consacrată în dogma centrală a Trinității, ca desemnare a uneia din „persoanele” sau „ipostazele” consubstanțiale ale divinității unice din formula sacramentală „În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh !”. Cu această valoare conceptuală și de desemnare extrem de precisă și de „tehnicizată”, termenul *duh* s-a impus în uzul bisericesc românesc încă din secolele al XV-lea – al XVII-lea, consolidându-și în timp un loc stabil în terminologia bisericească.”¹⁶.

O inventariere pertinentă a ocurențelor secvenței *Duhul Sfânt*, în textul *Noului Testament*, apare în secțiunea *Călăuză biblică*¹⁷. Nu stă în intenția noastră să le trecem în revistă în această lucrare.

DUH (17), *duhuri*, s.n. Din sl. *duhu*. **1.** (În superstiții) Ființă supranaturală, imaterială; arătare, strigoi, stafie. * *Sfântul Duh*: una dintre cele trei ipostaze sub care este înfățișată trinitatea divină în creștinism. * Spirit rău; drac, diavol. **2.** Suflet, spirit (al unei ființe). **3.** Capacitate intelectuală; minte, inteligență; umor, spirit. Termen religios, aparține lexicului arghezian fundamental. Iar *Sfântul Duh*, închis în colivie,/ Făcutu-s-a pui mic de pitpalac. (I, 73); Tu ești clopoțelul *Sfântului Duh*/ Și treci lung prin văzduh/ Și suni lepădarea de sine/ Și-mpărăția nopții ce vine. (I, 83); Singure vin lucrurile din trecut,/ *Duhul* lucrurilor fără ființă, fără umbră. (II, 75); Că *duhurile* rele, a ocară,/ Mânjesc catapeteasma cu aripa murdară? (II, 107); Sunt greu cum era grea Fecioara,/ Din *Duhul Sfânt*, și-s chinuit și trist./ Mă doare gândul, doare subsuoara./ Se zvârcolește parcă-n mine Crist. (II, 207); Până la ceruri, lucrul puturos/ Ajunge *duh* și fum cu bun miros. (III, 194); Un cumpăt și-o măsură sunt chiar și la nebuni./ Ce *duh* spurcat te-mbie cu atâtea spurcăciuni? (III, 215); Ce *duh* ai și ce putere/ Să-mpletești ceară cu miere,/ De la floarea din grădină,/ Ostenită de albină? (IV, 175); Ca pe un nefericit,/ *Duhu*

¹⁶ Eugen Munteanu, *op. cit.*, p. 475.

¹⁷ ***, *Noul Testament cu Psalmii*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2002, p. 788.

Rău l-a ispitit/ Și-a pierdut prin frunză, bietul,/ Astupușul și biletul,
(IV, 186).¹⁸

„Interesant de constatat este și faptul că formula *Sfântul Duh* reprezintă unul dintre segmentele „ecumenice” din româna contemporană, fiind acceptată și întrebuințată deopotrivă de ortodocși, catolici și neoprotestanți, ca termen biblic, liturgic și teologic.”¹⁹

Observăm cât de predominant este semantismul vocabulei *Dumnezeu* în comparație cu ceilalți trei termeni, *Tatăl*, *Fiul* și *Sfântul Duh*. Despre aceștia, studiile axate pe textele religioase au convenit dintotdeauna că ei alcătuiesc, de fapt, substanța divină, noima sa. Excluderea unui dintre acești termeni n-ar face decât să anuleze puterea dumnezeiască, unitatea, caracterul său invincibil.

Domn

DOMN²⁰ (149), *domni*, s.m. Lat. *dom(i)nus*. Frecvența acestui nume traduce și celelalte sensuri posibil de a fi reperate în context, nu doar pe cel cu trimitere la divinitate, adică *Dumnezeu*, *Isus Cristos*. Forme gramaticale de vocativ: *Domnul(e)*, *Doamne*. Face parte din registrul lexical argezian dominant. Este și formula prin care se introduce, în discursul religios, cuvântul *Dumnezeu*, semn al accentuării puterii sale semantice: *Domnul*, *Dumnezeul meu (nostru)*! Ruga profundă, actul suplicației, al implorării umile și repetate a divinității, se produce, de obicei, cu activarea ambelor teonime, ca-n exemplul: „*Domnul*, *Dumnezeul* mare/ Mi-a umplut două pahare/ Din ceresul lui rachiu/ Scos din lună cu burghiu.” (II, 117)

„DOMN, s.m. Titlu care este dat celor trei persoane ale lui Dumnezeu: Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul și Sfântul Duh. Ar. *domnu*, *donu*, megl. *domnu*, *dom*, istr. *domnu*. Lat. *domnus*, -um [lat. clas. *dominus*] (Diez, I, 157, *apud* CDER 3018; Tiktin 561-562;

¹⁸ Simona Constantinovici, *op. cit.*, p. 359-360.

¹⁹ Eugen Munteanu, *op. cit.*, p. 475-476.

²⁰ Simona Constantinovici, *op. cit.*, p. 345-346.

Cihac 80; Pușcariu 541; CDDE 505; REW 2741; CDER 3018). Ret. dom, it. donno, fr. dom, sp. don, dueño, port. dom.”²¹.

„Robul a scris-o, *Domnul* o citește,/ Făr-a cunoaște că-n adâncul ei/ Zace mânia bunilor mei.” (*Testament*); „*Doamne*, fă-i bordei în soare,”; „Și mai dă-i, *Doamne*, vopsele” (*Cântec de adormit Mitzura*); „Tare sunt singur, *Doamne*, și pieziș!”; „Și te slujesc; dar, *Doamne*, până când?”; „Trimite, *Doamne*, semnul depărtării,/ Din când în când, câte un pui de înger,” (*Psalm*, I, 24-25); „Ruga mea e fără cuvinte,/ Și cântul, *Doamne*, mi-e fără glas.”; „Sunt, *Doamne*, prejmuat ca o grădină,/ În care paște-un mânz.” (*Psalm*, I, 34); „Doar mie, *Domnul*, veșnicul și bunul,/ Nu mi-a trimis, de când mă rog, nici-unul...” (*Psalm*, I, 40); „Și toate frunzele te cer/ Să-ți legene lin somnul,/ Știind că leagănă spre cer,/ În sânul tău, pre *Domnul*.” (*Puțin*); „Poetul, [...] / Visează pentru *Domnul* cu dulce în zadar/ Și se hrănește zilnic cu ceai și două cornuri.” (*Din nou*); „Și fostul meu vecin de țărni se ține/ Vecin de-o vreme, *Doamne*, și cu tine.”; „*Doamne*, așa obișnuit ești, biet,/ Să risipești făptura ta încet.” (*Psalm*, I, 91); „În fiecare urzică/ A pus *Domnul* o mărgică/ Și-a croit tulpini și floare/ După soiuri de tipare” (*Buruiană, nu știi care*); „*Doamne*, vreau să-ți mulțumesc...” (*Colind*); „Și, dimineața, proaspăta scânteie/ O ia din pâlnii de zorea/ Și-i scrie *Domnului* cu ea.” (*Om de pământ*); „*Domnul* tace./ Glasul nu-și trimite-ncoace./ *Domnul* face.” (*Denie*); „*Domnul*, *Dumnezeul* mare/ Mi-a umplut două pahare/ Din cerescul lui rachiu/ Scos din lună cu burghiu./ Și-n fiecare pahar/ A lăsat și-un drob de har./ Amândouă-s ale tale,/ Zise *Domnul*, ia-le, bea-le.” (*Cântec de boală*); „Mergându-și *Domnul* drumurile sfinte,/ Doi orbi ieșiră *Domnului* nainte.” (*Cei doi orbi*); „Mă cunoști, *Doamne*, din vie,/ Din lume, din farmece, din schit?” (*O sarică*); „Peștele din apă, parcă,/ Era, *Doamne!* cât o barcă/ Și ieșea din râu la soare.” (*Țara piticilor*); „Ion își zise: «*Doamne*, cel din cer,/ De spaimă-mi vine iar să zbier.»” (*Flautul descântat*); „Atât îți cer, *Doamne*, nițică răcoare.” (*S-a culcat o fiară*); „Mi-e frică, *Doamne*, șovăi în contraste,/ Între fericire și năpaste,”; „Năpârlește-

²¹ Nadia Obrocea, *op. cit.*, p. 86.

mă, *Doamne*, de tuleie./ Fă-mă femeie/ Sau fă-mă iar băiat.” (*Măhniri de tânăr cărturar*); „Eu, *Doamne*, le-am primit și mă supun./ Stăpâne drag, gingaș ca un lăstun./ Vreau să te-ntreb: când m-ai ales, ai fost nebun?” (*De când mă știi*); „Păi, atunci, *Doamne* iartă./ Nu se mulțumesc cu-atât./ Dau urciorul tot pe gât.” (*Noapte de an. Colinde*); „Credeau că *Domnul* e culcat/ Și n-o să știe ce s-a întâmplat,” (*Pedeapsa*); „Când îi trimise *Domnul*, pesemne n-au aflat/ Că unul e femeie, și celălalt bărbat.” (*Solie pierdută*); „Am fost să văd pe *Domnul* bătut de viu pe cruce/ Singur în câmp cu corbii și-a cerului rășină” (*Psalm*, II, 283); „*Domnul* mi-a pus alătura o ceață./ Și-un puț adânc, răzbit într-alt tărâm./ Să sec izvorul, ceața s-o dărâm;”; „*Domnul* gingașul și milosul foarte/ Avea de dat porunci și-ntr-altă parte;”; „Precum a fost porunca și fuse legământul./ Cine și-l calcă, *Domnul*, sau robul lui, cuvântul?”; „Tu, suflet, nu-ntreba, nemântuit./ Care din cei doi semeni te-a mințit./ *Domnul* din ceruri, bun, sau Necuratul./ Că-ți mai sporești osânda și păcatul.” (*Haruri*); „Ești al pământului tu, *Doamne*, dintre lunci./ Ori ai rămas în ceruri ostatec de atunci?” (*Ție*); „Te recunosc din gloată. Scriptura veche zice/ Că-n umbra lui, cu *Domnul*, zmulgeai, de foame, spice.” (*Tainul meu*); „Începe, *Doamne*, iar să-ți pară rău/ Că m-ai ales un timp să-ți fiu al tău?” (*Răzvrătire*); „Cu ochii, *Doamne*,-n turla-ți milostivă./ Dau tot ocol stâncoasei catedrale.”; „Dar, *Doamne*, încă nu a izbutit/ Să-mi încolțească boaba de cerneală.”; „Uită-te, *Doamne*, jos detot, în jos./ Se roagă către tine cel îngunchiat.” (*Psalm de tinerețe*)

Sfinția-Ta

„Nu zic, și eu sunt tot o haimana./ Dar drag îmi ești, *Sfinția-Ta*,”
(*Îmi pare rău*)

Împresuratul de astre

Această sintagmă nominală metaforică este întărită sau înlocuită, nu de puține ori, de pronumele personal *tu*: „*Tu*, în hotarul marilor

mistere./ Ești ca un semn de-a pururea putere./ Al vieții noastre cea fără de leac./ *Împresuratule de astre!*” (*Muntele Măslinilor*); „De când s-a întocmit Sfânta Scriptură/ Tu n-ai mai pus picioru-n bătătură” (*Psalm*, I, 39); „Tu ești și-ai fost mai mult decât în fire/ Era să fii, să stai, să viețuiești.” (*Psalm*, I, 50); „Tu, care știi deschide și descuia cu-o șoaptă./ Ești mai presus de mine, de meșter și de faptă.” (*Inscripție pe o poartă de conac*); „Tu ai rămas de-a pururi, și viața noastră piere.” (*Rugăciune*); „Tu taci, tu te-ai ascuns, tu pieri/ Cu sculele și farmecele tale.” (*Tu taci*); „Tu n-ai făcut pământul din milă și iubire./ Îți trebuia loc slobod, întins, de cimitire.” (*Psalm*, II, 360) Psalmii, în care Arghezi încearcă o apropiere fățișă de divinitate, prezența formei pronominale *tu* este o constantă. De remarcat este faptul că acesta apare doar la început de vers, întotdeauna sub accent.

Mare-aprinzătorul de stele

Sintagmă sinonimă, în textul poetic arghezian, cu *împresuratul de astre* este *mare-aprinzătorul de stele*, prezentă în poemul *Bine și rău*: „Dar, *mare-aprinzătorule de stele!* Cum de-ai făcut și-atâtea lucruri rele?” (*Bine și rău*). Numirea multiplă, prin forme expresive, adesea metaforice, cum sunt cele de mai sus, certifică, într-un fel, nevoia ființei umane de a(-și) arăta că e liberă și în stare a ține piept necunoscutului, căci: „[...] valorile care conferă sens vieții nu pot fi conceptualizate ori întemeiate teoretic (ci doar sugerate, deci comunicate indirect, prin arte și literatură)”²². Modelul acestei construcții există și-n Biblie: *Luminătorul de făclii*.

El

„*El*²³, *Dumnezeu*, venind în rotogoale./ În supărarea Prea Sfinției Sale/ I-a luat de scurt, poruncile știute/ Cum le-au călcat așa de iute. (IV, 220); „De altfel, dogma-nvață pe mișel/ Că orice stăpânire-i de

²² Paul Cornea, *op. cit.*, p. 565-566.

²³ Simona Constantinovici, *op. cit.*, p. 373-374.

la *El*,” (*Viii și morții*) Numirea divinității creștine se realizează aici sub aparența pronumelui personal de persoana a III-a singular, *El*, grafiat cu majusculă, dublat, în primul exemplu, de *Dumnezeu*, situat în proximitatea sa, în regim opozițional. Studiile consacrate istoriei religiilor vorbesc însă despre *El* ca despre o altă formă a lui *Elohim*:

„Întâlnim în *Biblie* două experiențe ale divinului care corespund cu două nume: cel de *El* (altă formă: *Elohim*) și cel de *Yahve*, prin care este denumit Dumnezeu. *El* (pluralul de la *Elohim*) desemnează divinitatea în aproape întreaga lume semitică și sugerează, deci, continuitatea între „Dumnezeul națiunilor” și Dumnezeuul lui Israel. Dar când Dumnezeu își dezvăluie numele lui Moise, acest nume de *Yahve* nu are sens decât pentru Israel, care face experiența proximității și prezenței active a lui Dumnezeu.”²⁴.

Printre cele 261²⁵ de ocurențe în text ale particulelor demonstrative *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, vom include și formațiile lexicale compuse cu *cel*, cu trimitere, iarăși, la divinitate: *Cel-de-Sus*, *Cel ce făcuse lumea*, *Cel-ce-se-ascunde*, *Cel-ce-știe*, *Cel ce va să vie*, *Cel Înnalt și Sfânt*. Acestea sunt formate după modelul instituit chiar de Dumnezeu prin sintagma autodefinițională *Cel ce sunt*.

„*Simbolurile Divinității sînt în principal cele ale tatălui, judecătorului, atotputernicului, suveranului. Pentru că studiul lui Dumnezeu (teologia) este legat de cel al ființei (ontologia), acești doi termeni au fost adesea confunđați, fiecare dintre ei fiind luat drept simbol al celuilalt, în sensul că trimit unul la celălalt în cunoașterea imperfectă pe care o putem avea despre ei. Numele lui Dumnezeu n-ar fi decît un simbol pentru a semnifica necunoscutul ființei, în timp ce ființa n-ar fi decît un alt simbol pentru a trimite la Dumnezeul necunoscut. Nu există alt nume al lui Dumnezeu în afară de cel pe care și l-a dat el însuși : „Eu sînt Cel ce sînt” (Ieșirea, 3, 14).*”²⁶.

²⁴ Claude Geffré, *op. cit.*, p. 273.

²⁵ *Ibidem*, p. 192-193.

²⁶ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 361.

Cel-de-Sus

„Păduchii încă, omul, fricos, nu i-a răpus,/ Și-s mulți, și de tot neamul, trăzni-i-ar *Cel-de-Sus*.” (*Cerbul și țânțarii*)

Cel ce făcuse lumea

„*Cel ce făcuse lumea*, Iehova sau Satan,/ Nu prevăzuse mintea și-n minte un dușman.” (*La stele*)

Cel-ce-se-ascunde

„Iată-l că intră-n ape *Cel-ce-se-ascunde*/ Scrutărilor și gândurilor mele.” (*Lasă-mă, noapte...*)

Cel-ce-se-ascunde este o formă lexicală construită după logica și semantica *Cărții Sfinte*, după modelul biblic din Matei, 6, 18: „Ca să nu te arăți oamenilor că postești, ci Tatălui tău, *Care este în ascuns*, și Tatăl tău, *Care vede în ascuns*, îți va răsplăti ție.”²⁷.

Cel-ce-știe

„Că *Cel-ce-știe*, însă nu cunoaște,/ Varsă-ntuneric alb cu mâna mea.” (I, 195)

Acel-ce-știe

„*Acel-ce-știe*, însă nu cunoaște,/ Varsă-ntuneric alb cu mâna mea.” (*Epigraf*)

Cel ce va să vie

„N-ar fi putut din șale nicicum să se-ncovoiaie,/ Ca să dezlege, – zice Iordanul din pustie, –/ Curelele opincii *Celui ce va să vie*.” (III, 102)

²⁷ *** , *Noul Testament cu Psalmii*, p. 14.

Cel Înnalt și Sfânt

„Coliba de pe pământ/ A *Celui Înnalt și Sfânt* (IV, 110)
Dumnezeu cel nepătruns, Nepătruns, Presupus, nezărit

„*Dumnezeu cel nepătruns,*/ Dându-i tron înalt, l-a uns.” (*Țara piticilor*); „Cine ești tu, acel de care gândul/ Se-apropie necunos-cându-l?/ Cui cere milă, sprijin și putere/ Neștiutor nici cum, nici cui le cere?/ De-ajuns a fost ca, *nezărit,*/ Să te gândesc și-am tresărit.” (*Psalm*, I, 366); „Spre ideal,/ Te-mping spre bezele profunde,/ Greoaie, ca un șal/ De bronz, subt care doarme dus/ Alt *Nepătruns*, alt *Presupus*. –” (*Pe ploaie*)

Părinte

„PĂRINTE, s.m. 1. Titlu dat lui Dumnezeu-Tatăl. 2. Titlu de reverență pentru clerici. Ar. *p(ă)rinte*. Lat. *parens*, *-entem* (Tiktin 1125; Cihac 194; Pușcariu 1271; CDDE 1388; REW 6233 ; CDER 6155 ; MDA). Cf. it. *parente*, ret. *paraint*, sard. *parente*, prov. *paren*, fr. *parent*, sp. *pariente*, port. *parente*.”²⁸.

„Pentru ce, *Părinte*, -aș da și pentru cine/ Sunetul de-ospețe-al bronului lovit?” (*Psalm*, I, 13); „Cu mine omenirea, *Părinte*, se va stinge?/ Dă-mi pacea și răbdarea s-o caut și s-o cânt.” (*Rugă de vecernie*); „Stă singuratec câinele. De pază/ [...] Dar ochii lui, într-un maidan, *Părinte*./ Dau mărturia lucrurilor sfinte.” (*Stă singuratec*); „Dar sufletul se roagă-n genunchi pe piatra goală:/ «Mai scapă-mă, *Părinte*, măcar de îndoială»./ Te-am dus de-a lungul vremii, în mine, ca un semn,/ Și, fără-a te cunoaște, mi-ai fost imbold și-ndemn.”; „Mă-mbraci în strălucite odăjdii și veștminte/ și măncununi cu lauri. La ce folos, *Părinte*?” (*Psalmistul*); „Oh de câte ori, *Părinte*, trecătorul te-a-ntrecut!” (*Cela ce zidi statuia*)

²⁸ Nadia Obrocea, *op. cit.*, p. 90.

Cine-știe-Cine, Cineștie, Careva

„S-ar putea să fie *Cine-știe-Cine...*/ Care n-a mai fost și care vine/ Și se uită prin întuneric la mine/ Și-mi vede cugetele toate.” (*Duhovnivească*); „Semeni leit, și te-am văzut cândva,/ Cu *Cineștie* sau cu *Careva*.” (*Mi se pare...*); cu mențiunea că, aici, contextul nu limpezește lucrurile, ci le ambiguizează și mai mult. *Cine-știe-Cine* poate fi tot atât de bine *dracul*, *necuratul* sau, dacă ar fi să ne slujim de funcția eufemistică a limbajului, *aghiuță*, *mititelul*, *cornilă* etc. E vorba de polarizare semantică implicită. Gramatica limbii române discută astfel despre aceste forme de pronume nehotărât: „Elementul de compunere *-va* marchează opoziția lexicală dintre pronumele interogative/ relative și cele nehotărâte. Cuantificatorii din seria *cineva*, *ceva*, *careva*, *câtva* sunt corespondenții nonseparativi ai cuantificatorului separativ *unul*.”²⁹

*Acela și Acela Carele*³⁰

„Turmele și carele,/ Vremea, vântul trec și pier./ Ea stă singură la cer,/ Cu *Acela Carele...*” (*Crucea veche*, II, 101); „Nici oasele nu i s-au pomenit/ *Ale aceluia* ce-n zmaț te-a-ncremenit/ Și, frământând, ți-a dat obârșii noi.” (II, 120); „– Nu v-ați gândit cu spaimă și groază la *Acela*/ Care le vede toate? Nu v-ați cutremurat?” (III, 234).

*A-toate-făcător*³¹

Cuvânt format, probabil, de Arghezi prin compunere : *a* + *toate* + *făcător*. De verificat dacă există și-n Biblie forme de numire a divinității care se scriu cu cratimă sau nu... „*A-toate-făcătorul* de râpi și de izvoare/ În temnița ființei te-a-nchis între zăvoare.” (*La stele*)

²⁹ Vezi Andra Vasilescu, *op. cit.*, p. 258.

³⁰ Simona Constantinovici, *op. cit.*, p. 15.

³¹ *Ibidem*, p. 77.

Vecin

O vădită apropiere se produce între poet și divinitate, tradusă prin grafierea cu majusculă a numelui *vecine*, formă de vocativ, neuzuală printre teonimele creștine. În ultimul vers avem o definiție poetică, metaforică a termenului *vecin*, contextual cu sens religios (*Celălalt, Semenul meu, Aproapele*): „Să te numesc: duh, înger, fum sau har.” Primii doi termeni, *duh* și *înger* fac parte din lexicul aferent lexicului religios creștin. *Fum* și *har* se îndepărtează sau se apropie semantic de aceștia prin capacitatea de-a oscila între mai multe dimensiuni lexicale, de-a transgresa limbajul comun, de a fi activi atât în limbajul poetic cât și-n cel religios. Vezi toate ocurențele acestui termen în *Noul Testament*, la secțiunea *Călăuză biblică*. Iată un astfel de exemplu excerptat din Ioan 1, 16, 17 : „Și din plinătatea Lui noi toți am luat, și *har peste har*.”/ „Pentru că Legea prin Moise s-a dat, iar *harul* și adevărul au venit prin Iisus Hristos.”³² sau din Filipeni 1, 7: „Precum este cu dreptate să gândesc astfel despre voi toți; căci vă port în inima mea, și în lanțurile mele, și în apărarea și în întărirea Evangheliei, fiindcă voi toți sunteți părtași la același *har* cu mine.”³³

„Nu te-am văzut la față, dar, *vecine*,/ Te simt mereu alături, lângă mine./ Nu te aud când intri, ci, deslușit în șoapte,/ Te-ntrezăresc de cum se face noapte.// Aș iscodi cuvântul în zadar/ Să te numesc: *duh, înger, fum sau har*.” (*Ghiersul îngânat*).

Isus Hristos

Eugen Munteanu conchide, în capitolul *Inconsecvență ortografică cu motivație confesională?: I(i)sus H(ch)ristos*³⁴, relativ la fluctuația grafică a numelui:

³² ***, *Noul Testament cu Psalmii*, p. 211.

³³ *Ibidem*, p. 456.

³⁴ Vezi Eugen Munteanu, *op. cit.*, p. 487-505.

„Teonimul creștin cel mai important, numele însuși al Mântuitorului, nu beneficiază încă, în ortografia românească actuală, de o formă normată, stabilă și unică. Absența unor indicații exprese privitoare la acest nume în lucrările cu caracter normativ atestă pe de o parte absența în uz a unei norme ortografice unice și contribuie, pe de altă parte, la perpetuarea acestei situații.”³⁵.

Arghezi îl numește de fiecare dată altfel, de parcă unul și același ar fi multiplu. De cele mai multe ori, denumirea scoate în evidență calitățile fundamentale ale divinității: omniprezența, atotștiința, misterul, capacitatea de creație etc. De 26 de ori apare în poeziile cuprinse în ediția Caraion, sub două forme și una compusă: *Isus*, *Hristos*, *Isus Hristos*. Nu remarcăm oscilații la nivelul grafiei.

O inventariere a ocurențelor numelui *Isus Hristos*, grafiat doar în această formă în *Noul Testament*, ediția din 2002, găsim, așa cum am putut constata pe parcursul acestei lucrări, la secțiunea *Călăuză biblică*³⁶. Condecele și icoasele, felurilele acatiste propun o retorică emfatică, repetitivă, redundantă, a numelui acestei ipostasieri.

HRISTOS³⁷ (9), Iisus. Din gr. *hristos* „uns, trimis”. Corespunde numelui ebraic *mesia*. Fiul lui Dumnezeu. Întemeietorul creștinismului. E trist diaconul Iakint/ Și temerile lui nu mint./ Fur și tâlhar întru *Hristos*./ El printre frați trecu sfios. (I, 22); Cunoaște toate domnișoarele mititele/ Care poartă pe *Hristos* între mărgelile./ Și pe cele care s-au măritat./ Cu diplomă și certificat. (I, 70); Crucea veche de la drum/ Este cum s-a pomenit./ Cu *Hristos* cel răstignit./ Zugrăvit cu terci de fum. (II, 100); Ți s-a făcut puterea de prisos/ Slujind Erodiadei și lui *Isus Hristos*. (II, 224); Sărac la-nfățișare și aspru-ntru Hristos./ Pe dinlăuntru miezul e fraged și gustos. (III, 224); Că focul, sângele și fierul/ I le-a trimis spre pocăință cerul./ În numele săracului *Hristos*./ Și că s-a-nvrednicit de ele cu prisos (IV, 227); Și

³⁵ *Ibidem*, p. 487.

³⁶ ***, *Noul Testament cu Psalmii*, p. 790.

³⁷ Simona Constantinovici, *op. cit.*, p. 62-63.

cum fugе și se duce./ De subt barbă-i saltă-o cruce,/ Pe un lanț de aur
gros,/ Ca să-i placă lui *Hristos*. (IV, 252).

ISUS³⁸ (17), s.m. V. *Hristos*. Dar la fereastra staulului, sus,/ De
câte ori oprindu-ne, din grabă,/ Nu am zărit lumina lui *Isus*/ Și-am
auzit că vocea lui ne-ntreabă? (I, 73); S-a ridicat la geamuri pământul
până sus./ Cât lumea-i era piscul, și-n pisc plângea *Isus*. (I, 103); Pot
eu, *Isuse*, răbda/ Să văd deasupra sfintelor odoare/ Crucea ta,/ Semn
de vânzare? (I, 181); E jocul Sfintelor Scripturi./ Așa s-a jucat și
domnul nostru *Isus Hristos*/ Și alții, prinși de friguri și de călduri./
Care din câteva sfinte tremurături/ Au isprăvit jocul, frumos. (I, 190);
Baciul *Isus* și-apostolii ciobani,/ Scârbiți de slava ce-o dau vieții
vecii./ Au pogorât, ca-ntr-alte mii de ani./ Să pască oile, măgarii și
berbecii. (II, 148); *Isusul* meu nu-i cel adevărat./ Și eu nu-l pot nici
duce, nici cunoaște. (II, 207); Și-ntr-un ungher, vom face din
covoare/ Un pat adânc, cu perinile moi,/ Dacă *Isus*, voind să mai
scoboare,/ Flămând și gol, va trece pe la noi. (III, 10); *Isus* mi se-
arătase la lună, prin livede./ Parc-ar fi spus în șoaptă: «Nu cerceta, ci
crede». (III, 298); Se-ndoieste, *ca Isus*/ Să mai facă vreo minune,/ Ca
în timpurile bune,/ Și grăbește a-și ascunde/ Bine părțile rotunde.
(IV, 252).

”Dumnezeu s-a făcut cunoscut: s-a revelat în Iisus Hristos, ceea
ce face posibilă o teologie, un discurs despre Dumnezeu. Se vorbește
de teologie *catafatică* pentru a denumi această teologie afirmativă.
Dar, chiar și după revelație, esența lui Dumnezeu rămâne dincolo de
ceea ce am putea cunoaște: ele este Dumnezeu ascuns. Se vorbește
de teologie negativă sau *apofatică* pentru a denumi o teologie care
păstrează mereu acest sens al incomprehensibilității lui Dumnezeu.
Teologia Părinților greci este deosebit de reprezentativă pentru un
astfel de spirit.”³⁹

³⁸ Simona Constantinovici, *op. cit.*, p. 87.

³⁹ Claude, Geffr , *op. cit.*, p. 276.

În psalmi, cum e și firesc, divinitatea este numită constant *Dumnezeu*, *Domn* sau *Părinte*. Această suprapunere sau comuniune perfectă a celor trei lexeme impune un semantism absolut. Textul se acoperă cu o aură, care-l face adesea inaccesibil, impenetrabil. Sub aripa ocrotitoare a vocativului *Doamne* totul pare posibil. Transpare însă, din toate poemele, teama generică a apropierii, fie și prin puterea gândului, de divin. Se deslușește, de asemenea, sentimentul unei cu greu disimulate admirații, al întrebării șovăielnice, sfielnica iubire. Intimitatea dintre poet și divinitate ne face să credem că una din principalele sale fațete a fost dezvăluită: umorul după tiparele căruia ne-a croit și pe noi, ființele umane.

Și-n proză numirea divinității se face în moduri diferite, dar cea mai frecventă rămâne *Dumnezeu*. Spicuim trei din aparițiile acestei vocabule în prozele argheziene: „Omul are simțul juridic dezvoltat, și ceea ce-l deosibește de animalele lipsite de suflet este, pe lângă cunoașterea de *Dumnezeu*, semnul întrebării.”⁴⁰ sau „Nu mai plânge, Mițule! S-a dus acolo unde se duc toate baloanele, la *Dumnezeu*...”⁴¹ sau „Dar Moș Crăciun este *Dumnezeu*. El a făcut toate jucăriile, și le face în fiecare an, cu mare punctualitate, pe zăpadă. Nimeni nu scoate pomi iarna, decât el.”⁴²

Polarizarea semantică presupune existența a doi poli semantici divergenți, cum ar fi, în cazul numirii divinității, *Dumnezeu*, polul prim, și, la capătul celălalt al axei semantice, *Cine-știe-Cine*, *Cineștie*, *Careva*. Se observă că triada ultimă se situează în regim de incertitudine, pe modelul existent în paradigmele pronominale nehotărâte.

Un alt caz de polarizare semantică explicită se găsește în exemplul: „*Cel ce făcuse lumea*, Iehova sau Satan./ Nu prevăzuse mintea și-n minte un dușman.” (*La stele*), unde segmentul perifrastic *Cel ce făcuse lumea* e „explicitat” printr-o apoziție nominală, formată din doi termeni aflați în regim de coordonare disjunctivă,

⁴⁰ Tudor Arghezi, *Cartea cu jucării. Amărăciuni*, în *Scrieri*, 7, *Proze*, Editura pentru Literatură, 1965, p. 21.

⁴¹ Idem, *Cartea cu jucării. Balonul spart*, în *Scrieri*, 7, *Proze*, p. 63.

⁴² Idem, *Cartea cu jucării. Calendarul copiilor*, în *Scrieri*, 7, *Proze*, p. 102.

Iehova sau Satan. Ambiguizarea e vădită, distanța semantică dintre cele două nume fiind absolută. Se întâmplă, astfel, ca *Cel ce făcuse lumea*, adică, în viziunea obișnuită, creștină, teologică, *Dumnezeu*, să fie pus sub semnul îndoielii sau al întrebării neliniștite.

În psalmii arghezieni, numele divinității e, în chip firesc, intim legat de semantica religioasă. Poetul a avut întotdeauna, în poezie, forța de a se plasa în imediata vecinătate a divinului, a sacrului, cu toate formele pe care acesta le poate lua, la un moment dat. Relaționarea de tip arghezian, sarcastică, ironică, duală, perturbază dialogul firesc dintre creștin și divinitate. Poetul pune constant, într-un mod sau altul, o barieră între sine și cel care l-a creat, chiar dacă se forțează să-l considere aproapele său.

Bibliografie

- ***, *Noul Testament cu Psalmii*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2002.
- ***, *Gramatica limbii române*. I. *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Barbu, Daniel, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, București, Editura Antet, 1996.
- Constantinovic, Simona, *Dicționar de termeni arghezieni*, volumul I (A-F), Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.
- Constantinovic, Simona, *Dicționar de termeni arghezieni*, volumul II (G-O), Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008.
- Constantinovic, Simona, *Palimpseste argheziene*, Timișoara, Editura Politehnica, 2005.
- Cornea, Paul, *Interpretare și raționalitate*, Iași, Editura Polirom, 2006.
- Dorcescu, Eugen, *Poezia mistico-religioasă. Structură și interpretare*, în „Orient latin”, an XIII, nr. 2-3, 2006, p. 29-31.
- Eliade, Mircea, *Nostalgia originilor. Istorie și semnificație în religie*, traducere de Cezar Baltag, București, Editura Humanitas, 1994.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Iași, Editura Polirom, 2013.
- Geffrè, Claude, *Creștinismul: a spune „Dumnezeu” în istorie*, în (coord.) Jacques Bersani, *Enciclopedia religiilor*, traducere de Nicolae Constantinescu, București, Pro Editură și Tipografie, 2005.
- Gînsac, Ana-Maria, *Teonimie românească*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2013.

- Jinga, Constantin, *Fișe de inițiere în lectura Vechiului Testament*, Editura Marineasa, Timișoara, 2000.
- Jinga, Constantin, *Biblia și sacrul în literatură*. Cuvânt însoțitor de Theodor Baconsky, Editura Universității de Vest, colecția „Episteme”, 2, Timișoara, 2001.
- Mărănduc, Cătălina, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, București, Editura Corint, 2010.
- Munteanu, Eugen, *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas, 2008.
- Obrocea, Nadia, *Elementul latin în limbajul religios românesc*, Szeged, JATEPress, 2013.

MODALITIES OF NAMING DIVINITY IN ARGHEZI’S POETIC TEXT

(Abstract)

Key-words: *text, poetry, God, religion, semantics, stylistics*

The paper *Modalities of naming divinity in Arghezi’s poetic text* analyzes the various semantic and stylistic possibilities used by a nonconformist poet as Arghezi to refer to the divinity and, by extension, to the entire religious vocabulary. Depending on the context, divinity is: *Dumnezeu, Domnul, El, Cel-de-Sus, Sfinția-Sa, Împresuratul de Astre, Acel-ce-știe, Părinte, Tatăl, Cine-știe-Cine, Cineștie, Careva, Acela Carele, A-toate-făcătorul, Cel ce făcuse lumea, Cel-ce-se-ascunde, Mare-aprinzătorul de stele* etc. By cataloging the numerous names, but also a wide range of memorable stylistic sequences, our analysis will reveal mainly two phenomena: the semantic polarization and the poetic metaphorization, by using religious words, which comprise a dominant semantic field in Arghezi’s poetry.